

**СТВОРЕННЯ АРХІВУ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ В
КОНТЕКСТІ РОЗГОРТАННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ НАЦМЕНОЗНАВЧИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ 20-Х РР. ХХ СТ.**

У Відділі рукописних фондів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України зберігаються матеріали архіву Кабінету для вивчення національних меншин України Етнографічної комісії Всеукраїнської академії наук, які сьогодні є безцінними для дослідження історії та культури багатонаціональної України. Архів Кабінету нацмен складається з рукописних та друкованих документів, примірників преси, афіш, програм, реклами, календарів, фольклорних збірок, епістолярії, щоденників, фотознімків, статистичних та історичних досліджень тощо, де міститься цікава і важлива інформація з життя представників різних народів, якими так щедро були зажди представлені українські терени.

На 18 жовтня 1958 р. Фонд 7 Нацмен, описаний Л. М. Товстоліс, охоплював 1869–1931 рр. і мав 89 одиниць збереження. Однак, на 15 жовтня 1930 р. в «Описі матеріалів Кабінету нацмен», складеному виконуючим обов'язки керівника Кабінету нацмен професором Євгеном Антоновичем Рихліком, зазначено дванадцять відділів, які включали 142 справи [1, арк. 1]. Відомо, що на момент створення «короткого реєстру колекцій та матеріалів цього наукового «архіву», Є. Рихлік продовжував отримувати нові надходження з різних державних установ та від приватних осіб, які входили до кореспондентської мережі Кабінету нацмен. Цілком очевидно, що зібрані Кабінетом архівні матеріали частково втрачені, що було обумовлено низкою об'єктивних причин.

В основу наукового архіву Кабінету нацмен була покладена колекція Євгена Рихліка – вченого-славіста, філолога, краєзнавця, етнолога, педагога та громадського діяча чеського походження, який може вважатися фундатором українського нацменознавства. Ініціатива професора Рихліка по

створенню Кабінету для вивчення національних меншин України при Етнографічній комісії ВУАН була схвально зустрінута в наукових колах та підтримана відповідними органами влади з огляду на нагальну потребу залучення «нацменівського елементу» до економічного життя та процесу «радянзації» республіки, накопичення величезного нацменознавчого доробку, що вимагав систематизації та чіткої організації подальших досліджень. Вже на початку 1928 р. Є. Рихлік підготував обґрунтування необхідності створення Кабінету нацмен, накреслив основні практичні та теоретичні завдання і приблизний план роботи. Він наполегливо переконував, що «спеціальна комісія Академії наук, безперечно, буде за найвищий щабель радянського культурного будівництва серед нацменшин України, буде гідним завершенням великого культурного шляху національних меншостей від лікнепу до Академії наук» [2, арк. 12].

Пропозицію Є. Рихліка підтримало керівництво Етнографічної комісії, і на її засіданні 28 листопада 1918 р. було ухвалено «порушити перед першим Відділом Академії наук питання про організацію спеціального кабінету для виучування національних меншостей» [3, с. 3]. Наприкінці того ж року Етнографічна комісія на чолі з В. Петровим серед найближчих своїх завдань поставила на перше місце «здійснення організації Кабінету для виучування нацменів України» [4, с. 55] і внесла до плану на поточний рік розширення відділів комісії за рахунок цієї наукової ланки [5, с. 88]. Склавши доповідну записку, комісія звернулася до Історико-філологічного відділу ВУАН, який 27 грудня 1928 р. ухвалив: «Організувати при Етнографічній комісії Кабінет для вивчення нацмен» [6, с. 22].

Доповідь Є. Рихліка на засіданні Етнографічної комісії 2 січня 1929 р. на тему «Науково-дослідча праця серед нацменів» дала підстави для прискорення вирішення питання про негайні заходи щодо розбудови нової наукової установи [7, арк. 3]. 28 січня 1929 р. постановою Президії ВУАН був утворений Кабінет нацмен при Комісії української етнографії (після перейменування – Етнографічної комісії) [8, с. 18]. Кандидатура тимчасово

виконуючого обов'язки керівника Кабінету не викликала жодних сумнівів, і 29 березня 1929 р. В. Петров сповістив Є. Рихліка, що члени Етнографічної комісії 27 лютого того ж року одногolosно обрали вченого на цю посаду [9, арк. 76].

9 жовтня 1929 р. Є. Рихлік представив на спільному засіданні Кабінету національних меншин та Етнографічної комісії «План праці Кабінету нацмен» і перші результати у справі організації Кабінету [6, с. 21]. 16 січня 1930 р. Історико-філологічний відділ, а 17 січня того ж року Президія ВУАН ухвалили: «по Кабінету нацмен затвердити тимчасово виконуючого обов'язки наукового співробітника тов. Рихліка з платнею з 1 січня до заміщення цієї посади за конкурсом» [9, с. 7]. Обрання Є. Рихліка було цілком логічним з огляду на його національне походження, знання 11 іноземних мов, досвід роботи серед національних меншин, багаторічні тісні родинні, дружні та наукові зв'язки з національними колоніями України, вітчизняними і зарубіжними науковими установами, бездоганну репутацію серед колег та вагомий науковий доробок [10, с. 607].

За короткий термін свого керування Кабінетом нацмен Є. Рихлік започаткував «Архів національних меншин України», який, на думку вченого, мав сконцентрувати «усі писані та друковані матеріали, що мають будь-який стосунок до національних меншостей, – історичних документів, листів, фотографій, планів і т. ін.» [3, с. 7]. Архів містив загальний відділ, до якого увійшли програмні статті та тексти доповідей Євгена Рихліка, таблиці, діаграми, проаналізовані статистичні дані, які віддзеркалювали «національний склад округ УРСР» [11]. Крім того, було сформовано болгарський, албанський, грецький, циганський та чеський відділи. У перспективі вчений мав намір організувати пошукову роботу в усіх архівах УРСР і, по можливості, в інших республіках СРСР та за кордоном з метою «виявити, сконцентрувати й описати відповідні архівні матеріали, щоб мати змогу взятися до історичних досліджень національних меншостей» [12, арк. 235].

На жаль, роботу Кабінету нацмен та подальше формування фондів його архіву було припинено після арешту у січні 1931 р. Євгена Рихліка за звинуваченням у контрреволюційній діяльності на користь буржуазної Чехословаччини та розгрому історичної школи Михайла Грушевського [12, арк. 176].

Список використаних джерел та літератури

1. Науковий архів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України (далі – НА ІМФЕ), ф. 7-1/1, 7 арк.
2. НА ІМФЕ, ф. 7-1/2, 12 арк.
3. Рихлік Є. Науково-дослідча праця серед нацменів / Є. Рихлік // Бюлетень Етнографічної комісії ВУАН. – 1918. – № 10. – С. 1–8.
4. Доповідь керівника Етнографічної комісії В. П. Петрова. Робота та перспективи розвитку Етнографічної комісії // Вісті Всеукраїнської Академії наук. – 1929. – № 3–4. – С. 50–55.
5. Хроніка // Вісті Всеукраїнської Академії наук. – 1929. – № 3–4. – С. 88–90.
6. Звіт Етнографічно-фольклорної комісії ВУАН за рік 1929 // Бюлетень Етнографічної комісії Всеукраїнської Академії наук. – 1930. – № 15. – С. 20–24.
7. НА ІМФЕ, ф. 7-1/3, 10 арк.
8. До історії архівного фонду Національної Академії наук України (1918–1933): Формування, склад, зміст // Історія Національної Академії наук України (1918–1933): Науково-довідниковий апарат / Відп. ред. О. С. Онищенко. – К.: НБУВ, 2002. – С. 7–53.
9. Витяг з протоколу № 2. Засідання президії Всеукраїнської Академії наук. 17 січня 1930 р. // Вісті Всеукраїнської Академії наук. – 1930. – № 1. – С. 6–7.

- 10.Павленко Л. Програма вивчення національних меншостей України (кінець 20-х – початок 30-х рр. ХХ ст.) та результати її здійснення / Л. Павленко // Народознавчі зошити. – 2001. – № 3. – С. 607–610.
- 11.НА ІМФЕ, ф. 7-1/6, 18 арк.
- 12.Державний архів Чернігівської області, ф. р – 8840, оп. 3, спр. 7753, 282 арк.